

En IK dan!

En IK dan!

Tonja Kivits

Voor MIMI

Auteur: Tonja Kivits

Omslag: Het kaartenhuis/Bouwprent, Jan de Haan (1875-1903)
Rijksmuseum Amsterdam

© Tonja Kivits 2025

www.tonjakivits.nl, e-mail: tonjakivits48@gmail.com

Eindredactie en vormgeving, Petra Teunissen-Nijse,
www.leveninwoorden.nl

ISBN 9789403803654

1 Inhoud

Vooraf	7
1 Ik word gesproken	10
1.1 De wisseling	12
1.2 Het doorgeven van het stokje	13
1.2.1 Susan Sontag: Niet met en niet zonder elkaar	14
1.2.2 Marie Curie: De familieclan	16
1.3 Loslaten en verlaten	19
1.3.1 Oblomov: De wijde wereld in	21
1.3.2 Albert Einstein: Onvoorwaardelijke trouw aan mama	24
2 Ik is een ander, 'Je est un autre'	28
2.1 Kijken en bekeken worden	29
2.2 Berthe: De vergetene, de onzichtbare, de niet-aanwezige	31
3 We zijn de beste maatjes van de hele wereld	46
3.1 Napoleon: <i>Bienvenue, welcome, willkommen</i>	47
3.2 Jean-Paul Sartre: Poulou, de Zonnekoning	48
3.3 Hella S. Haasse: Het verloren gewaande paradijs	49
3.4 Renate Rubinstein: De onvervalste droomprinses	51
3.5 De alom aanwezige	52
3.6 Françoise Dolto: Zitten op een ingenomen stoel	53
3.7 James Matthew Barrie: De geboorte van Peter Pan	55
3.8 Clarice Lispector: De geboren schuldige	58
3.9 De kleine moordenaar	60
4 Ik ben ik niet	62
4.1 Ik, wat is ik?	63
4.2 Obstakels	64
4.3 Schrijven is een substituut voor het leven dat ik niet kan leiden	69
4.3.1 Gustave Flaubert: Doodknuffelen	72
4.3.2 Marcel Proust: Het onbereikbare	78
4.4 De afwezige	84
4.4.1 Paul Léautaud: Liefde als een kwade droom	85
4.4.2 Stig Dagerman: Het verbrande kind	88
4.5 Een gevecht op het scherpst van de snede	92
4.5.1 Elfriede Jelinek: Schrijven als een vlucht uit de gevangenis	95
4.5.2 Chantal Akerman: Verstikkende en moordende liefde	99

4.5.3 Joseph Roth: Alle moeders zijn dom	102
4.5.4 Annie M.G. Schmidt: Een kostbaar kleinood	103
4.6 Nergens rust, altijd op de vlucht	105
4.6.1 Rainer Maria Rilke: De 'creatieve werkelijkheid'	107
4.6.2 Joseph Roth: De immer aanwezige onbekende	109
4.6.3 Guy de Maupassant: De vrouweneter	111
4.6.4 Dola de Jong: Ik en zij	114
4.7 Stalken	116
4.7.1 Alma Mahler: Verstrikt in een waanzinnige liefde	117
4.7.2 Sigmund Freud: De obsessieve briefschrijver	118
4.7.3 Mme. de Sévigné: Brief-stalking als sublieme kunst	120
4.8 Kil en koud	124
4.8.1 Arthur Schopenhauer: Leven is overleven	126
4.8.2 Camille Claudel: <i>'Ik schreeuw om vrijheid'</i>	130
4.9 De overgelukkige vader	139
4.9.1 Anna Freud: Verafgoding voor papa	140
4.9.2 Frieda Belinfante: In de voetsporen van vader	144
4.9.3 Franz Kafka: <i>'Lieve vader, waarom ik zo bang ben voor u'</i>	146
5 De wording van IK	149
5.1 Liefde als dé opmaat voor IK	149
5.2 Andreas Egger: De aanraking	151
5.3 Oblomov: De wederopstanding	152
5.4 Ernst en Irene: Plotseling, liefde	154
Nawoord	156
Noten	159

*'Mijn leven ligt niet achter me
Noch voor me
Noch op het ogenblik
Maar binnen mijn ik.'*

Jacques Prévert ¹

Vooraf

Een klein stadje, zomaar ergens verloren in het midden des lands. Het had ook een ander stadje kunnen zijn, of een ander land. Het weer is schitterend. Mensen flaneren of zitten gezellig op de terrasjes van cafés en restaurantjes. Er wordt gedronken, er wordt gegeten. Aan een tafeltje, zomaar willekeurig, zit een doorsnee familie. Het had ook een ander gezin kunnen zijn. Een vader, een moeder en hun drie kinderen – twee dochters en een zoon. De oudste dochter is zo'n dertien à veertien jaar. Ze is ontlukkend mooi, zeker van haar schoonheid en blaakt, zo doet ze voorkomen, van zelfvertrouwen. Ze zit kaarsrecht op haar stoel tegenover haar vader met wie ze voortdurend in gesprek is. Flarden van het gesprek onthullen dat ze over politiek praten. Het is een keuvelend onderonsje tussen de vader en zijn oudste dochter. Naast hen zit de moeder met tegenover haar de zoon, een jongen van een jaar of zes, misschien acht. Hij zit ook met rechte rug en praat veelvuldig met zijn moeder. Soms probeert hij het gesprek tussen zijn vader en oudste zus te doorkruisen, maar die twee zijn zo in een *tête à tête* verwekteld dat ze hem niet toelaten.

En dan... de tweede dochter. Ze zal zo'n elf jaar zijn. Geen kind meer en ook nog geen jonge vrouw. Ze zit alleen, niemand zit tegenover haar. Geen vader of moeder, slechts een lege stoel vormt haar 'gesprekspartner'. Ze zit diep gebogen over haar bord, overbodig aan dit tafeltje, waar de plaatsen tegenover vader en moeder al zijn ingenomen. Zij zit aan de zijkant, ineengedoken alsof ze er niet is. Let maar niet mij, straalt ze uit. Niemand tegenover en met haar. Een lege plaats. Een leegte. Zij is de enige in het gezelschap die de rug niet recht.

Zomaar een tafereel. Toeval??? 'Toevallig' zit de oudste dochter te glimmen en te stralen tegenover haar vader, en laat de zoon zich de glimlach van zijn moeder welgevallen! En 'toevallig' kijkt de andere dochter triest en bedroefd. 'Toevallig' heeft zij niemand tegenover zich. Wie denkt er nu bij na wie waar gaat zitten! Mogelijk, maar toch...

'En ik denk: Ik ben. Die gedachte overvalt me soms 's nachts in bed, soms in de trein, soms op college. Maar nu overweldigt de gedachte me: Ik ben, ik besta, ik kan waargenomen worden, ik geniet, ik ben, ik leef. Ik ga op de grond zitten en huil zachtjes: Ik ben... Hoe bestaat het!' ²

De hoofdpersonages van het verhaal dat we gaan vertellen zijn zij die geen plaats hebben, die worstelen met de vraag: *'En IK dan.'* ³ Want ook al staan de zoon en de andere dochter nu in het middelpunt van alle aandacht, blijft toch de vraag hoe het hen later in hun volwassen leven zal vergaan? Zijn zij in staat deze glansrijke rol te behouden? Zijn zij in staat een Ander op de stoel tegenover hen te laten innemen opdat ze een geheel eigen IK kunnen opbouwen? En als je zoals het andere meisje eenzaam en alleen zonder toehoorder, zonder luisterend oor, zonder de Ander die met je meedenkt en je corrigeert, slechts een lege stoel voor je hebt, hoe gaat het haar lukken om te kunnen glimmen en te stralen? Anders gezegd, hoe kunnen wij 'een IK', een identiteit opbouwen, een eigen plaats veroveren? Een zoektocht die velen van ons zullen herkennen.

Schrijver Lodewijk van Deyssel, pseudoniem van Karel Joan Lodewijk Alberdingk Thijm (1864-1952), gaat in 1905 op zoek naar 'Het IK'. ⁴ In 1890 schrijft hij aan dichter Willem Kloos (1859-1938) de opmerkelijke zin: *'Het beste wat ik nog doe is met het kleine beetje weemoed waartoe ik nog in staat ben, een vriend te betreuren, die ik omstreeks 1885 verloren heb, een zekere K.J.L. Alberdingk Thijm.'*

Om deze 'vriend' – zijn alter-ego – te hervinden gaat hij naar Parijs. Als provinciaaltje, zo omschrijft hij zichzelf, raakt hij overweldigd door het bruisende leven aldaar en hoe daarin een plaats te vinden zonder zichzelf te verloochen. Hoe zich te gedragen in de sjeke eetzaal van het hotel, en wat te zeggen tegen de butler zonder arrogant of onderdanig te klinken? Hij raakt zichzelf kwijt en durft geen woord te wisselen met de andere gasten.

En dit gaat zo maar door, of hij nu over de Champs Elysées loopt of in het Bois de Boulogne een wandeling maakt. Van Deyssel is verward in de zoektocht naar wie hij werkelijk is. En als hij denkt dat hij het begrijpt en de mensen en de wereld om hem heen kan doorzien, betrapt hij zich er regelmatig op dat het niet klopt met wat hij ziet. Hij heeft een verkeerd beeld gevormd van zichzelf en de ander. *'Terwijl ik*

me kleeft voor het diner ben ik wat ik denk. Ik ben innerlijk wat ik denk, want aangezien de werkelijkheid, in haar betrekking tot mij, gevormd wordt door mijn voorstelling van haar, is het zo ook met de werkelijkheid, die ik zelf ben en ben ik dus mijn gedachte over mijzelf. En ik ben uiterlijk wat ik denk, want mijn vormen en bewegingen, voor zover ze als geheel een karakter hebben dat mijn leven doet verschillen van alle andere levens en het persoonlijke is, zijn de uitdrukking van mijn gedachte.'

En dan komt 'zijn vriend' – zijn alter-ego dus – hem te hulp, van wie hij meer en meer is gaan houden. *'Ik denk aan hem (...) aan zijn goede eigenschappen en vooral aan zijn vriendelijkheid jegens mij, en zijn aanwezigheid verheugt mij ten slotte als het allerbeste wat mij kan overkomen.'* Hij heeft zijn 'IK' gevonden. Of zoals hij het verwoordt: *'Het zijn alleen zij, die zichzelf zien alsof dat een ander is, die waarlijk zichzelf zien. Alleen indien zij zichzelf zien alsof dat een ander is, kunnen zichzelf goed zien; en zij zien dus alleen maar zichzelf, omdat dit de enige andere is, die zij zo goed door en door, kunnen zien alsof zij het zelf waren.'*

In de voetsporen van Van Deyssel gaan we met behulp van de verhalen die worden verteld in films, romans, gedichten, enzovoort op zoek naar 'Het IK'. In deze zoektocht zijn biografieën van schrijvers, schilders, musici, kortom creatieve mensen die in hun werk hun 'IK' hebben gezocht, ons zeer behulpzaam.

1 Ik word gesproken...

'Ik word geboren, zonder het te vragen; ik krijg hersens, zonder het te willen; ik denk, en ik denk anders dan ik zou willen denken, en zo word ik geslingerd door het leven, als een bal, als een bal...' ¹

'Als niets uit het verleden spreekt, kan het verleden ook niet van zich laten horen.' ²

In *'Die Klasse'* van de Tsjechische schrijver Hermann Ungar (1893-1929) is de hoofdpersoon Josef Blau, onderwijzer en getrouwd met Selma. ³Ze bewonen samen met haar moeder een etage in het centrum van de stad. Selma is in verwachting: *'Hij moest haar schrijven dat ze moest ophouden over hun ongeborn kind te spreken en het een plaats in de wereld te geven vóór het lot dat heeft beslist, vóór het er daadwerkelijk was. Zij bepaalde van tevoren het geslacht, overwoog welke naam zij het zou geven. Hij bandte elke gedachte daaraan uit. Want hij mocht niet vooruitlopen op het geluk, dat hij even sterk kon beleven als zij. (...) Hij had dit schepsel geschapen; hij Josef Blau, had zich verstout God te zijn en het leven te creëren.'*

Nog voor je bent geboren, besta je al, zo wil de logica van het leven. Een kind wordt verwacht. Men hoopt op een jongen of op een meisje. De ouders, familie en vrienden dromen en laten hun fantasieën de vrije loop. Een meisje is er al, dus verlangen ze naar een jongen, of een tweede meisje als vriendinnetje voor het eerste meisje. Of weer een andere orde; jongen – meisje, jongen – jongen – meisje, als het schuiven van de schijven op het dambord. De familie verzint namen als een aangenaam zondagmiddag verpozen. Men laat zijn dromerijen de vrije loop; hoe zal het kind eruit gaan zien, lijkt het op papa of op die of die, al naar gelang de betrokkenheid met de nieuwgeborene? Men verzint en verzint en kan haast niet wachten op het moment dat het ter wereld zal komen. Het verlangen barst uit zijn voegen. Hij zal Alexander heten en de wereld veroveren; zij wordt Eva genoemd en ontluikend zijn als de eerste vrouw der mensheid. Ook al weten de ouders welk geslacht hun boreling zal hebben, hun verhalen en fantasieën zullen er niet minder om zijn.

Maar als de pasgeborene niet past in het verhaal? Je bent een meisje, en wordt niet al te enthousiast ontvangen want er wordt hevig uitgekeken naar een jongen, of je bent een jongen en men heeft alle hoop gevestigd op een meisje. Dat overkomt de musicus en dirigente Frieda Belinfante (1904-1995). Journaliste en auteur Toni Boumans (1944-) heeft een uiterst boeiende biografie over haar geschreven met als passende titel *'Een schitterend vergeten leven. De eeuw van Frieda Belinfante'*.⁴

Na twee meisjes wordt vurig gehoopt dat de derde baby een jongen zal zijn. Er wordt zo stellig op een jongen gerekend dat een naam voor de geborene niet voorhanden is. De naam Frieda wordt in de haast gekozen omdat moeder Georgine Hesse (1877-1961) een boek aan het lezen is waarin de hoofdpersoon Frieda heet. Frieda Belinfante is de eerste vrouwelijke dirigente van Nederland. Maar dat komt haar niet vanzelf aanwaaien. Haar leven is een groot gevecht om zichzelf een plaats te geven en zich staande te houden.

*'Ik heb me nog nooit zo eenzaam gevoeld. Je bent toch gewend dat de werkelijkheid beantwoordt aan of gewoon weerklinkt in wat je denkt en voelt. De dood sluit de levende op, uiteindelijk is de werkelijkheid onze vijand.'*⁵

'Mijn vader weet niet dat ik besta. Ik was een vergissing, ik had nooit geboren mogen worden,' verzucht Ellinor in de roman *'Vaak ben ik gelukkig'* van de Deense auteur Jens Christian Grondahl (1959-). Het verhaal speelt zich af in de tweede wereldoorlog. Ellinors moeder Sigrid werkt in een bar waar elke avond Duitse officieren een borrel komen drinken. Onder hen bevindt zich Thomas Hoffmann, en ze worden verliefd op elkaar. De oorlog loopt ten einde en Thomas keert terug naar Duitsland. Maar hij belooft terug te komen *'in einem anderen Anzug'* zoals hij het benadrukt. Sigrid geeft hem een zilveren lepel, haar doopsgeschenk waarop haar naam staat gegraveerd, het mooiste voorwerp dat ze bezit en waaraan ze zeer is gehecht.

Ze ondergaat het lot van de vrouwen die een relatie hebben gehad met een Duitser. Ze wordt kaalgeschoren en in een open laadbak van een vrachtwagen door de stad gereden. Ook haar ouders laten haar vallen en verbreken alle contact met haar. Moeder Sigrid blijft hardnekkig verlangen naar Thomas, maar helaas ze zal nooit iets van hem vernemen. Ze blijft alleen, leeft teruggetrokken en is altijd op haar hoede. *'Je bent de dochter van een moffenmeid.'* Ellinor is veertien als

haar moeder haar dit vertelt. *'Jij lijkt op hem. (...) Ze stortte mij in diezelfde eenzaamheid. We konden niet eens steun zoeken bij elkaar,'* aldus Ellinor.

1.1 De wisseling

*'De mens groeit niet alleen op. Je wordt gevormd door je omgeving. Je leert spreken en denken door anderen en dus maakt het uit waar en wanneer je geboren wordt. Niemand is volkomen onafhankelijk.'*¹

Nog voor je bent geboren, besta je al. Je hebt een plaats in het verhaal dat voor je wordt verteld. Je wordt ingedeeld; je behoort bij deze familie, met deze ouders, grootouders met eventueel neven of nichten. Je bent de oudste, de middelste of de jongste, van een klein of groot gezin. Je past in het milieu van arbeidersgezin, of je woont in een respectabele wijk, en in een streek van het land met of zonder religieuze traditie, enzovoort, enzovoort.

De Franse film *'La vie est un long fleuve tranquille'* van Etienne Chatiliez (1952-) verwoordt bovenstaand verhaal. We zien hoe onze geboortecomgeving ons zijn, ons IK, ons leven bepaalt. De film uit 1988 wordt een overdonderend succes, krijgt meteen vier Césars en trekt een enorme schare aan toeschouwers. Het is dus mogelijk dat het thema van de film velen aanspreekt en een bron van herkenning is.

Het verhaal gaat over twee gezinnen. Het ene gezin heet Les Groseilles ('De Krenten'). Het leeft van de bijstand, niemand in het gezin werkt, er wordt menig glaasje van het smerigste en goedkoopste soort gedronken en de zes kinderen dragen bij aan de huishoudkas door bij anderen te stelen wat er te stelen valt. De oudste zoon Franck – achttien jaar oud – zit voor diefstal in de gevangenis.

Het andere gezin Le Quesnoy is welgesteld, burgerlijk, zeer katholiek en vernoemd naar het beroemde prestigieuze kasteel Le Quesnoy. De vader is directeur van de regionale elektriciteitsmaatschappij EDF en moeder besteedt al haar tijd aan de opvoeding van haar vijf kinderen. Er zal hier nooit een onvertogen woord vallen, laat staan dat er een diefstal zal worden gepleegd. Uiteraard wonen beide families ver van elkaar. Les Groseilles in een armoedige

achterstandswijk, en Le Quesnoy in een mooi vrijstaand huis in een rustige sjeke en burgerlijke omgeving.

Beide moeders zijn in verwachting en worden opgenomen in het ziekenhuis waar de bevalling zal plaatsvinden die zal worden uitgevoerd door de gynaecoloog Mavial (Daniel Gélin 1921-2002). Deze is getrouwd, maar heeft een jarenlange affaire met zijn verpleegster Josette (Catherine Hiegel 1946-) die almaar hoopt dat hij van zijn vrouw zal scheiden. Als zijn vrouw overlijdt, denkt ze dat haar droom zal worden vervuld en dat zij uiteindelijk de plaats van zijn vrouw mag innemen. Maar dokter Mavial weigert. Ze mag zijn minnares blijven, meer niet. Josette is laaiend en zint op wraak.

Ze verwisselt de beide baby's die zojuist zijn geboren van de familie Les Groseilles en van Le Quesnoy. Het jongetje van het welgestelde gezin – Maurice (vertolkt door Benoit Magimel (1974-) die hierin zijn debuut maakt en tot een van de huidige populaire acteurs zal uitgroeien – komt nu als Momo bij Les Groseilles, en het meisje Bernadette (Valerie Lalande 1971-) komt nu terecht bij Le Quesnoy. En dan zie je hoe beide kinderen zich thuis voelen in hun 'aangenomen' gezin en zich volgens het gezinsboekje ontwikkelen. Momo wordt een ideale dief die het gezin goed kan onderhouden en Bernadette wordt een ideaal vroom en braaf meisje.

1.2 Het doorgeven van het stokje

'Maar waarom ook nadenken? Was dan niet het beleven en meebeleven de gedachte, op het koesteren waarvan het het allermeeft aankwam?' ¹

'Doch de activiteit van de mens begint niet pas met de geboorte maar al in het embryo en wellicht – wie zal het zeggen – reeds in ouders en voorouders.' Aan het woord is de Duitse filosoof Friedrich Nietzsche (1844-1900) in zijn essay *'Willensfreiheit und Fatum'* (1862). ² Hij vervolgt: *'Uit de psyche van de mens is niet uit te wissen wat zijn voorouders het liefst en permanent deden: of ze bijvoorbeeld nijvere spaarders waren en een schrijftafel en een geldkist bezaten, bescheiden en burgerlijk waren in hun begeerten, bescheiden tevens in hun deugden; of dat ze van vroeg tot laat gewend aan bevelen leefden, ruwe vermaken toegedaan waren en daarbij nog aan grovere verplichtingen en verantwoordelijkheden; dan wel of ze tenslotte oude voorrechten van*

geboorte en bezit eenmaal hebben opgeofferd om geheel en al voor hun geloof – hun ‘God’ – te leven. (...) Het is gewoon NIET mogelijk dat een mens de eigenschappen van zijn ouders en voorzaten NIET in zich heeft; hoezeer het ogenschijnlijke daar ook tegen moge spreken.’

En schrijft hij verder: *‘De enkeling, het individu, is op zichzelf niets, geen atoom, geen schakel in de keten, niets wat hij van oudsher is overgeërfd – hij is de onverbroken Ene Lijn Mens tot en met hemzelf.’* Hij verwijst hier naar de uitspraak van de Duitse auteur Johann Wolfgang Goethe (1749-1832) in *‘Faust’* (1831): *‘Wat ge van uw vaderen hebt geërfd: verwerf het, om het te bezitten.’* En nog treffender zal hij in 1886 zeggen als hij zijn eigen leven onder de loep neemt: *‘Men is veel meer kind van zijn vier grootouders dan van zijn twee ouders. Dat komt omdat in de periode waarin wij verwekt werden, de ouders hun eigen persoonlijkheid meestal nog niet onderkend hebben. In ons komen de kiemen van de grootvaderlijke type tot rijping, in onze kinderen de kiemen van onze ouders.’*

1.2.1 Susan Sontag: Niet met en ook niet zonder elkaar

*‘Hoe moedig kan ik op papier zijn! Hoe kweek zijn mijn overtuigingen als ik ze aan het papier toevertrouw. Maar zodra ik een stap buiten dit schrift zet, word ik geplaagd door twijfel, angst en onzekerheid, mijn drie fanatieke kwelgeesten.’*¹

Dat Nietzsche en Goethe met dit inzicht de spijker op de kop slaan, laat het leven van de Amerikaanse essayiste en schrijfster Susan Sontag (1933-2004) overduidelijk zien. In zijn biografie *‘Sontag. Haar leven en werk’*, toont Benjamin Moser (1976-) aan hoe de relatie van moeder Mildred Rosenblatt-Jacobson (1906-1986) met haar dochter Susan Sontag en detail weerspiegeld wordt in Susans relatie met haar zoon David Rieff (1952-).²

In 1951 trouwt Susan Sontag met de socioloog en criticus Philip Rieff (1922-2006). Ze kennen elkaar slechts een week. Hij is achtentwintig, docent aan de universiteit van Chicago, zij is negentien en zijn studente. In haar dagboek schrijft ze: *‘Ik trouw met Philip in het volle bewustzijn van mijn neiging tot en angst voor zelfvernietiging.’* En als ze dan ook nog snel zwanger raakt, slaat de paniek toe. Een abortus

wordt uitgevoerd, maar helaas is ze kort daarna wederom in verwachting. In 1952 wordt haar zoon David alsnog geboren. Moeder Mildred houdt zich totaal afzijdig en zal pas anderhalf jaar na zijn geboorte haar kleinzoon komen opzoeken. *‘O, wat een schatje, en je weet dat ik helemaal niet van kinderen hou.’*

Moeder Mildred heeft niets moederlijks in zich, of zoals Judith Rosenblatt, de jongere zus van Susan zegt: *‘Onze moeder had eigenlijk geen idee hoe ze moeder moest zijn.’* Ze laat de zorg en aandacht over aan het kindermisje. *‘Toen ik klein was, zag ik haar nauwelijks, ze was altijd weg,’* zegt Susan over haar moeder. En Susan doet precies hetzelfde. Ze reist de wereld over, is soms maanden of jaren van huis en laat de zorg van haar zoon David over aan vrienden of een kindermisje. *‘Ik droom zelden over David, en ik denk ook niet vaak aan hem,’* schrijft ze in haar dagboek. *‘Soms komt hij even mijn fantasie binnenwandelen. Als ik bij hem ben, aanbid ik hem onvoorwaardelijk. Als ik wegga, verdwijnt hij ook weer heel snel uit beeld.’*

Susan heet officieel Susan Rosenblatt. Als haar moeder in 1945 hertrouwt met Nathan Stuart Sontag, neemt zij zijn naam over. Niet omdat ze een hechte band met haar stiefvader heeft, en hij heeft haar en haar zus Judith nooit officieel geadopteerd, maar *‘ik wilde een nieuwe naam, want de naam die ik had klonk lelijk en buitenlands’*, legt ze uit.

Moeder Mildred schernt zich volledig af van de buitenwereld, en Susan doet precies hetzelfde. De persoon die ze is en de persoon die anderen zien, zijn totaal verschillend. Voor anderen is ze de fotogenieke *‘filmstar’*, maar binnenskamers wordt ze net als moeder Mildred – ook knap en fotogeniek – gekweld door *‘haar onvermogen om in het hier en nu gelukkig te zijn’*, aldus haar zoon David. Of zoals ze het zelf verwoordt: *‘(...) mijn ware ik die niet leeft. De ik die ik deels ontvlucht door het gezelschap van anderen te zoeken. De slome. Die ik die slaapt en altijd honger heeft als ie wakker is. De ik die het niet prettig vindt om het water in te gaan of te zwemmen, en die niet kan dansen.’*

Kortom, we zien hier hoe Susans ‘ik’ binnenshuis en haar ‘ik’ die ze buitenshuis toont in de media en omringd door mensen die een zekere reputatie hebben, in totaal verschillende werelden leven, net als haar moeder die eveneens deze splitsing tussen haar ‘ik’ binnenshuis en haar ‘ik’ buitenshuis manifesteert. De prijs die beiden hiervoor betalen is niet onaanzienlijk. Moeder Mildred lijdt aan een alcoholverslaving en kent vele depressieve periodes. Susan moet als jong kind haar moeder daarin troosten. Susan zelf wordt gekweld door

eenzaamheid en verslavingen – kettingroken, alcohol en het gebruik van amfetamine – en moet David er voor haar onvoorwaardelijk zijn, en dat eist een grote tol. Het turbulente liefdesleven van zijn moeder, haar woede-uitbarstingen, de stress vanwege haar werk, en haar ziekte (kanker) doen David naar de cocaïne grijpen.

Maar moeder en dochter hebben ook samen een hartstochtelijke relatie, zoals ook Susan met haar zoon zal opbouwen. Susan en niet haar man Nathan is de grote liefde van moeder Mildred, en dit is wederzijds. Ze aanbidt haar moeder. En wederom herhaalt Susan dit gedrag *en detail* met haar zoon David. Ze kunnen niet met maar ook niet zonder elkaar. In haar dagboek dat na haar dood wordt uitgegeven, schrijft ze in 1962: *'Ik was niet mijn moederskind – ik was haar onderdaan, metgezel, vriendin, wederhelft.'* En in dezelfde woorden beschrijft ze haar relatie met haar zoon David: *'Hij is mijn broer, mijn geliefde, mijn vader, mijn zoon.'*

David treedt in de voetsporen van zijn moeder en wordt ook schrijver. Die keus wakkert echter hun onderlinge rivaliteit aan, schrijft Susan aan een vriendin (1990): *'Het is onvermijdelijk dat onze relatie moeizaam is, maar hij zal altijd mijn grote liefde blijven.'* Als David in 1992 naar Bosnië gaat dat in een strijd om onafhankelijkheid met Joegoslavië is verwickeld en als gevolg daarvan de burgeroorlog uitbreekt, volgt Susan hem op de voet en trekt daarmee alle media-aandacht naar zich toe. *'Ik heb ervoor gekozen zo weinig mogelijk te schrijven over de relatie met mijn moeder in de laatste tien jaar van haar leven, maar laat ik alleen zeggen dat die gespannen was,'* aldus David.

1.2.2 Marie Curie: De familieclan

*'Je kunt het verleden niet laten herleven, je kunt er alleen maar over fantaseren of het hooguit aanpassen aan een grillig heden.'*¹

Aan het woord is Irène Joliot-Curie (1897-1956) die in alle opzichten letterlijk in de voetsporen van haar moeder, de natuurkundige Marie Skłodwska-Curie (1867-1934,) treedt. Het stokje wordt hier op een wel uiterst constructieve manier doorgegeven. Dochter Irène volgt niet alleen haar moeder op wetenschappelijk gebied op, en zal in 1935 ook de Nobelprijs (voor scheikunde) net als haar moeder (twee keer, natuurkunde en scheikunde) ontvangen, maar ook is haar relatie met

haar man Jean-Frédéric Joliot (1900-1958) een betrouwbaar replica van haar ouders Marie en Pierre Curie (1859-1906).²

Marie en haar oudste dochter Irène hebben een intense relatie die almaar intiemer wordt nadat vader Pierre bij het oversteken op straat wordt aangereden door een koets met paarden en – zeven-enveertig jaar oud – overlijdt. Irène – negen jaar oud – neemt dan zijn plaats in en wordt de intieme gesprekspartner van haar moeder. Eve, de jongste dochter van Marie Curie, is twee jaar als vader Pierre sterft. Zij zal in haar biografie over haar moeder zeggen dat haar jeugd allerm minst gelukkig is geweest, mede doordat Irène en haar moeder een twee-eenheid zijn.

Irène beseft heel snel dat door de dood van haar vader zij de enige is om samen met haar moeder een toekomst op te bouwen. Uit hun onderlinge briefwisseling ontstaat het beeld hoe intiem Irène en haar moeder met elkaar verbonden zijn. Ze beginnen stevast met *'mijn allerliefste'* of *'mijn lieve schat'*, en eindigen met *'ik hou heel veel van je'* of *'een dikke kus, mijn lieve schat'*.

Ook persoonlijk lijkt Irène op haar moeder. Beiden zijn koel, afstandelijk en met een ernstige blik, en beiden zijn verlegen en onhandig in de omgang met vreemden. Beiden houden ze onvoorwaardelijk van hun echtgenoot, Marie van Pierre en Irène van Frédéric, net als zij natuurkundige. Zij behoudt na hun huwelijk in 1926 hun beider naam 'Joliot-Curie', wat zeker in die tijd zeer opmerkelijk is. Frédéric's grootste angst is dat hij in de schaduw zal staan van Irène en dat hij een soort 'prins-gemaal' zal zijn. Maar juist Irène zal dit beletten en plaatst haar man in het volle licht van de belangstelling. En net als Pierre voor Marie de toegangspoort tot succes en erkenning is, is Frédéric Joliot voor Irène haar toegang naar een spannend en inspirerend leven, want hij is totaal anders dan zij. Hij is slordig, houdt zich niet aan de regels, rookt aan één stuk door, kan geen seconde stilzitten. Hij is als de enige man voor allen – Marie, Irène en Eve – een verademing en allen zijn dol op hem. Hij is de gangmaker, charmant en innemend.

En het familiale geluk wordt nog groter als Irène in 1927 een dochter baart die Hélène heet en in de voetsporen van haar moeder en vader zal treden, doctor in de natuurwetenschappen zal worden en hoofd wetenschappelijk onderzoek van het CNRS in Orsay. En geheel in de traditie trouwt ze met Michel Langevin (1926-1985), eveneens natuurkundige en de kleinzoon van de natuurkundige Paul Langevin